

פסיכולוגיה של מעלה

תורת הנפש של הרב קוק

פסיכולוגיה של מעלה

תורת הנפש של הרב קוק

פסקאות בביאור יובל פרוינד

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (תרכ"ה-תרצ"ה) הוא אחת הדמויות המשמעותיות ביותר בעולם היהודי של הדורות האחרונים. באישיותו התמזגו כישרונות בלתי רגילים בתחומים רבים: איש הלכה והוגה דעות, הרב הראשי האשכנזי הראשון לארץ ישראל ומשורר, פילוסוף ומקובל. קדושתו וגאונותו היו לשם דבר בפי חילוניים כדתיים. כל מי שנפגש עמו חש כי איש אלוהים עומד מולו.

אחד היסודות הבולטים ביותר בשיטתו של הרב קוק הוא הגישה ההרמונית ביחס למציאות ולתרבות האנושית. הוא שאף למצוא בכל זרם וגישה את נקודת האמת המחיה אותם, את תפקידם כחלק אורגני מן המציאות כולה, ההולכת ומתקדמת.

כמי שבקיא בפילוסופיה הכללית, הרב קוק התייחס בהרחבה לרעיונות המודרניים בני זמנו. הגותו משקפת התמודדות יהודית מעמיקה עם המודרנה על מגוון שיטותיה.

הרב קוק ראה בשיבה מן הגלות לארץ ישראל ובציונות "אתחלתא דגאולה", וסלל דרך רוחנית עמוקה ומקורית המתאימה לתפיסה זו.

כתיבתו מלאת השראה, והיא חודרת אל מעמקי הנסתר - אל הכוחות הפנימיים המניעים את המציאות, אל נשמת האדם, העם והעולם. היה אוהב ישראל בכל לבבו הרגש והחי.

עם הספר

מֵרֵן הֶרֶב אֲבֵרָהִם יִצְחָק הַכֶּהֵן קוֹק זְצוּק"ל, כְּתָב רַבּוֹת עַל הַסְּפָרוֹת וְכוּחַ הֶרֶב, וְקָרָא לְהַשְׁפִּיעַ בְּאִמְצָעוֹתָה עַל נֶפֶשׁ הַדּוֹר. בְּאִימָה וּבִירָאָה, בְּבִקְשָׁת מַחִילָה מִקְדוּשׁ יִשְׂרָאֵל, וּבִשְׂמֵחָה וְהוֹדָאָה לְקַב"ה, אֲנִי מְגִישִׁים לְצִיבּוֹר הַרְחָב סֵפֶר נוֹסֵף שֶׁל רַבֵּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, הַמְּלוֹקֵט מִכְתָּבֵי יָד וּמִסְפָּרִים שֶׁכָּבַר יִצְאָו לְאוֹר לְאוֹרֵךְ הַשָּׁנִים.

הַפְּסָקָאוֹת בּוֹאֵרוֹ בְּיַדֵּי הֶרֶב יוֹבֵל פְּרוֹיִנְד נ"י בִּשְׁפָה עֵכְשׁוּיִית וּבִהִירָה, הַמְּנַגֵּישָׁה אֶת שְׂפֵתוֹ הַיִּיחֻדִית שֶׁל מֵרֵן לְלִשׁוֹן יִמִּינוֹ.

הַצּוֹרֵךְ בְּהוֹצָאת כְּתָבֵי הֶרֶב מִבּוֹאֵרִים גּוֹבֵר, כִּכֵּל שְׂאֵנוֹ רוֹאִים אֵיךְ דְּבָרָיו וְכְתָבָיו מִתְקִיִּימִים כְּבַחְזוֹן נְבוֹאֵי מֵאָה שָׁנָה קְדִימָה. בְּאִזְמַל חֵד, מִנְתַּח הֶרֶב אֶת הַתְּהַלִּיכִים הַנִּפְשִׁיִּים וְהַנִּשְׁמַתִּיִּים הַעוֹבְרִים עַל דּוֹר הַתְּקוּמָה, הָאָדָם הַיְחִידִי וְהָאוּמָה כּוֹלָה, וְאֲנִי עוֹמְדִים וּמִשְׁתוֹמְמִים, לּוֹמְדִים וּמַעֲמִיקִים, בְּעִקְבוֹת דְּרָכּוֹ שֶׁל הֶרֶב.

הַשִּׁינוּי בְּאִקְלִים הַתְּרַבּוּתִי בְּעִשׂוֹר הָאֲחֵרוֹן וְהַרְצוֹן וְהַפְּתִיחוֹת לְשִׁמוֹעַ דְּבָרִים גְּדוֹלִים, לֵאלֹא דְעוֹת קְדוּמוֹת, וְלֵאלֹא שִׁיּוֹן "מְגִזְרִי", מֵאֲפִשְׂרִים לְהַגִּישׁ בְּפָנָי כֹּל הַחֶפֶץ בְּכֶךְ אֶת מִשְׁנַת הֶרֶב, מִסּוֹדֶרֶת לְפִי נוֹשָׂאִים, מִבְּלִי לְפִגּוֹעַ בְּשִׁפְתּוֹ הַעֲשִׂירָה, הַשִּׁירִית וְהַרְבִּגּוֹנִית. אֵינִי לְנוֹ סִפֵּק שֶׁכֵּל הַמְּגִזְרִים הַתְּרַבּוּתִיִּים בְּעוֹלָם הַיְהוּדִי יִכּוֹלִים לְשִׂאוֹב מִכֵּאֵן תּוֹרָה שְׁלִימָה הַיְכּוֹלָה לְהַחִיּוֹת נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה. הַנִּיִּסְיוֹן הַטוֹב שִׁישׁ לְנוֹ עִם סְפָרִים מִבּוֹאֵרִים אַחֵרִים שֶׁכָּבַר יִצְאָו בְּהוֹצָאתָנוּ, וְהַתְּגוּבּוֹת הַנְּלֵהְבוֹת שֶׁקִּבְּלָנוּ, מְעוֹדְדִים אוֹתָנוּ לְהַמְשִׁיךְ בְּמִשְׁימָה שֶׁלְּקַחְנוּ עַל עֲצִמָנוּ: הַמְּשַׁךְ הוֹצָאת כְּתָבֵי הֶרֶב קוֹק בְּלִשׁוֹן מִבּוֹאֵרֶת לְצַד הַטְּקִסְט הַמְּקוֹרִי. בְּעִרְכָּה עַל-פִּי נוֹשָׂאִים אוּ ב'בִּיאוֹר עוֹקֵב' לְסִפְרֵי הַמְּקוֹר.

עַד כֹּה יִצְאָו: אוֹרוֹת הַתְּשׁוּבָה, מוֹסֵר אֲבִיךָ, חוֹזֵן הַצְּמַחוֹנוֹת וְהַשְּׁלוֹם, 'מְשִׁיב הַרוּחַ' וְנִיִּצּוֹצוֹת'.

בְּקִרְבֵּי בַע"ה נּוֹצִיא לְאוֹר אֶת אוֹרוֹת הַתּוֹרָה, מִיְדוֹת הַרְאִי"ה, לְקַט עַל אוֹמְנוֹת וְאִסְתֵּטִיקָה וְעוֹד.

הַסֵּפֶר טוֹקֵדֵשׁ
לְזַכְרוֹ הַטְּהוֹר שֶׁל הַנֶּעֶר

אֲבִיחַי ל״ו ה'י"ד

אִשֶׁר חוֹנֵךְ וְהֵלֵךְ בְּדְרָכּוֹ שֶׁל הֶרֶב

דְּבָרִים לְזַכְרוֹ בְּסוֹף הַסֵּפֶר

בְּהוֹצָאת קֶרֶן הַהַפְּצוֹת שֶׁל

רֹאשׁ יְהוּדִי

(ע"ר)

מְרַכְזִים לְמוֹדְעוֹת עֲצִמִית

© כֹּל הַזְכוּיוֹת שְׂמוֹרוֹת לְרֹאשׁ יְהוּדִי

www.roshy.org

מוֹתֵר לְצִלְמֵ קְטַעִים לְצִרְכֵי לִימוּד בְּלִבֵּד

לְתַגּוּבוֹת וְלִרְכִישָׁה: 02-6791122

הַנוֹטְרִים 7 יְרוּשָׁלַיִם

עִיצוֹב: נְרִי"ה ל״ו נּוֹקֵד ע"י חִגִּית אֲבִי-עוֹז

תוכן עניינים

אני ואין

(אגו וענווה)

78	הרצון להרשים מתוך חיסרון פנימי	12
80	מפגש הקצוות של הגאווה והשפלות	14
	ההשתלמות הפנימית	16
82	והשלמות החיצונית	18
84	הגאווה וחסימת הרוח	22
86	הענווה המרכזת	24
88	גאות ושפל	26
90	בין גאווה לכבוד עצמי	28
92	ביטחון עצמי	30
94	אהבה עצמית חיובית ושלילית	32
96	אהבה עצמית וקדושה	34

"איברי" הנפש

(כוחות)

102	האתגר העולמי - טהרת הרצון	42
104	שבירת זרימת הרצון	44
108	כיוון הרצון מבלי לפגוע בו	46
110	חיזוק הרצון	48
112	ידיעת השכל והפנמת הרצון	50
114	ההיזון ההדדי בין השכל לרצון	52
116	האיזון בין שכל לרגש	54
118	הטבעיות וההשכלה	56
120	ההזדקקות לשכל בעת סערה	58
122	רגש חיצוני ורגש פנימי	60
124	ודאות הרגש וספקנות השכל	62
126	חשיבות עולם הדימויים	64
128	החיבור של החוויה אל האמת	66
130	השפעת המעשים	68
132	האושר בכוחות הנפש	70

חלק א

עצמיות

12	חיפוש עצמיות
14	ידע חיצוני שפוגע בידע הפנימי
16	האוצר הרוחני שבכל אדם
18	שכחת העצמיות
22	הכעס וחיסרון היצירה
24	תשומת לב לתביעות הנשמה
26	ידיעה פנימית וההכנות אליה
28	שמירה וטיפוח של חכמה פנימית
30	מתינות בבדיקת העצמיות
32	אי ידיעת העצמיות
34	ידיעה נשית וידיעה גברית
36	הנפש הנשית והרוח הגברית
38	הכישרון הגברי והנשי
40	הידיעה הבוגרת והתמימות הילדותית
42	החזרה אל הילדות

"לבושי" הנפש

(מידות)

48	עבודת המידות - עיבוד תמידי
50	בירור התכונות הטובות
52	"העלאת" המידות הרעות והטובות
54	השורש החיובי שבמידות והעצבות
56	העצבות - כסמן החיסרון
58	עצבות כתוצאה מחומרנות
60	עצבות בגלל ריחוק מהטבע
62	עצבות עליונה
64	הכעס ואובדן הדעת
66	כעס חיצוני
68	סכנות הקנאה
70	ערך הקנאה
72	הפחד ותיקון המחשבה

הביאור המובא בספר זה, וכן בשאר הספרים, בא רק לפתוח פתח קטן לעולמו הענק של הרב ואנו תפילה שיהווה שער לעיון והעמקה נוספים. אנו מתנצלים על היומרה לנסות ולבאר את הרזים שגילה מרן הרב, ברור לנו שלא תמיד קלענו אל עומק דבריו, אך בטוחנו שישמח בדבר.

תורת הרב הופכת לרלוונטית יותר ויותר בעידן הפוסט-מודרני, ומעמידה כיוון ואופק לאדם המחפש שאינו נרתע להיפגש עם נשמתו. מכאן קריאה שלוחה לכל מי שנפגש עם כתבים ותורות אלו לעסוק בהפצתן לזיכוי הרבים.

הספר הזה הוקדש ע"י המשפחה לזכרו הטהור של הנער אביחי לוי הי"ד, אשר חונך והלך בדרכו של הרב.

ערב חג מתן תורה, סיוון התשס"ט

המו"ל

עמותת ראש יהודי

פתח דבר

מאז עומדי על דעתי ומאז "נפגשתי" עם הרב קוק אני מלא התפעמות. כמו ילד אני שוב ושוב קורא ומתרגש. הדברים חודרים ומזעזעים, מדויקים ורלוונטיים, ותמיד מגיעים בזמן. אין כמעט תחום שעיני הצלולה לא הביטה עליהם וחידשה זווית הסתכלות שאף אחד קודם לא ניסה. אין כמעט נושא שמעסיק רבות את העולם המודרני והפוסט-מודרני שלא "עבר" דרך נשמתו הגדולה וקיבל התייחסות מקורית.

הפסקאות המובאות הן מעט מן האור. הן קריאות הכיוון הראשוניות והזמנה לצלול פנימה. בחירתן הייתה חיפוש אחר שילוב בין בהירות לבין עמדה ברורה. מי שימשיך את המסע ימצא בכל נושא עוד ניואנסים רבים ווריאציות שונות. מבחינתי תפקידי מצטמצם לכדי נהג המונית שמוריד אתכם בתחנות הנכונות בכתבי הרב קוק. זה שמסביר לכם פחות או יותר איפה אתם נמצאים ומברך אתכם לשלום.

לא אחת בעת תקתוקי המקלדת, הרגשתי צל כבד שכמעט ובולע אותי ומתריס בפני "מדוע אתה מגמד את קומתי?!". אכן סוד הצמצום נדרש כאן ולא פעם נאנחתי למול המסך המרצד. לעיתים נאלצתי לקצץ פיסקה ולא להביאה במלואה על מנת שהקשר של העריכה יהיה מדויק יותר. לעיתים דחיתי פיסקה נפלאה בגלל הסבך המילולי הכבד והמפולת. תקוותי היא שהמחיר כדאי. שהכיוץ יוביל אל פתחי הנגישות ואז ההתרחבות תגיע מאליה.

הרב קוק היה 'איש רוח' או יותר מדויק 'איש נשמה'. הוא לא התעסק בטיפול נפשי במובן הרגיל של הדברים והוא לא כתב חיבורים של 'מודעות עצמית'. למרות זאת, הוא האמין בכל מאודו שהרוח צריכה לסלול נתיבות לנפש, שחייבים בדורות הללו, בהם המודעות העצמית התפתחה, לחבר בין הרוח לנפש. לדעת לזהות מהו מקורן של הנטיות המתרוצצות בתוכנו ולתת להן דרך וביטוי. בטוחני כי כל אדם שעוסק בטיפול ובמודעות, או יותר פשוט: כל אדם שאוהב לנבור במשמעות שהחיים אוצרים בתוכם, יינה מן האורות שהרב קוק 'הוריד' אלינו. יש בכך ברכה כפולה: גם מתנות ממשיות בשדות הנפש והרוח וגם הצצה ראשונית לתורה שמתחדשת בעידן של 'עקבות משיח'.

218	אמון ואהבה
220	סוד האהבה
222	המבט הכללי

פני הדור

230	לידה מחדש
232	שבירת הטוב שנבנה על ידי הרע
234	הכפירה והאמונה
236	המתח שבין יראת שמים להפקרות
238	החוצפה וחשיפת הרוע
240	המרידה ברוח
242	עליית כוח הדמיון
246	תביעת העצמיות
248	הבשלת החופש
250	הבחירה המלאה
254	השאירה הלא-מודעת לאלוהים של כנסת ישראל

פסיכולוגיה של מעלה

260	הקשר בין פסיכולוגיה לתורה
262	התשובה ובריאות נפשית
264	התשובה כתבנית הנכונה לחיים אנושיים
266	החיסרון הנפשי שבתשובה והשלמתו
268	תחושת אשמה ותנועת הנשמה
270	התפילה והשחרור הפנימי
272	התפילה וההיחלצות ממגבלות המציאות
274	בנייה חיובית של עולם הדימויים
276	החיבור בין הרצון האנושי לאלוהי
278	התורה ועליית האדם "מעל" החומר
280	ההשפעה השונה של לימוד תורה לעומת למידה אחרת
282	האמונה כתכונה טבעית
284	בהירות האמונה
286	שכחת אלוהים, הייאוש והרוע
288	פסיכולוגיה אישית וציבורית
290	האמונה והעשייה האנושית
292	הצימאון הבריא לאלוהים

חלק ב

בכל דרכיך דעהו (התנהגות)

138	חשיבות מצבי החיים
140	ריכוז
142	כוחם של הפרטים הקטנים
144	תנועת החיים
146	משמעות הנפילות
148	פעולת הדיבור
150	משמרי ההנאה
152	החיבור בין אווה לאהבה
154	יצר העריות והגזל (מין ורכושנות)
156	ערכיות ויצר המין
160	העדפת הצניעות
162	חופש ופראות
164	חשבון הנפש וההתמודדות עם היצר
166	פעולת השינה
168	השקר שבמוות
170	החומרנות ופחד המוות

דעת טוב ורע

176	שאירת התיקון היהודית
180	היחס העקרוני אל הרוע
182	שתי הנפשות - אלוהית ובהמית
184	היפוך החייתיות על ידי הנשמה
186	האיזון בין רוח לחומר
190	כגודל הרע גודל הטוב
192	חשיבות הגדרת הטוב והרע
194	עיבוד של תכונה רעה
196	שאירות גדולות והתעוררות הרע
198	עשיית הרע כתגובה לצימאון רוחני

בין אדם לחברו

204	הצורך בפרטיות
208	החשיבות של ניגודי הדעות
210	התבודדות וחברותיות
212	הכרת השוני
214	הסתכלות חיובית וחנפנות
216	שלילה כוללת ושלילה נקיה

השם 'פסיכולוגיה של מעלה' הוא משחק מילים הכולל שתי משמעויות (לפחות...), א. תפיסה פסיכולוגית הרואה בנפש תנועה דינאמית השואפת כלפי מעלה, אל הטוב השלם, אל האלוהים (ולא מצבור של כוחות פראיים שמסתתר מאחורי מסווה אינטלקטואלי-תרבותי) תפיסה אופטימית ויציבה המזהה בכל תנועות הנפש והחיים תהליך סמוי של התעלות.
ב. ניתוח פסיכולוגי לעולם הרוחני ('מעלה'). הרב קוק ראה ברכה גדולה בהפריה שבין ההתרחשות הנפשית (פסיכולוגיה) לבין המושגים הרוחניים (תורה), ובכל תורתו ישנם "זיווגים" כאלו. החיבור כזה, כשייעשה במלואו, גם יגרום להבנה עמוקה יותר של התורה והמצוות והשפעתן על האדם והמציאות, וגם יפתח את הפסיכולוגיה למרחב חדש שעוד לא יצאה אליו.

מבנה הספר מחולק לשני חלקים - מן ההצטמצמות הנפשית אל המרחב החברתי והרוחני.

חלקו הראשון של הספר עסוק בשרטוט פנימי ראשוני של נפש האדם. הפרק הראשון עסוק בתפיסת העצמיות, והפרקים הבאים עסוקים בהכרה של תכונות וכוחות הנפש, ובדרך לביטוי המלא והמדויק שלהם.

החלק השני של הספר פונה החוצה אל מכלול אירועי החיים הכולל את המצבים הגופניים והיצריים, הקונפליקט בין טוב לרע, וההתייחסות לחברה.

שני הפרקים האחרונים מביאים זווית חדשה בשני סוגיות-רוחב: א. הפסיכולוגיה הקולקטיבית בהקשר של תקופה (דור החזרה לארץ ישראל). ב. המבט על התורה מעיניים "פסיכולוגיות" - הבנת משמעות התשובה, התפילה לימוד התורה והאמונה במישור הנפשי-קיומי.

אני שוב מדגיש כי ספר זה אינו סוגר אלא פותח, הוא לא בא להגדיר ולהכריע אלא להזמין לבידור, ולפתוח כיוונים, בזה, אני מקווה בעז"ה תהיה ברכתו.

בבקשת סליחה מן הכוהן הגדול על שגיאות שמן הסתם נעשו, ובתפילה לפריה ורבייה של תורת הרב קוק,

יובל פרוינד, ראש יהודי שבועות התשס"ט

עצמיות

הַרוּחַ הַפְּנִימִי

מִבְּקֵשׁ לוֹ אֶת נְתִיבוֹתָיו, דּוֹרֵשׁ הוּא לְעִמּוּדָה בְּסִיסִית מִיִּסּוּדוֹ הַפְּנִימִי. כָּל מָה שְׁמוֹשִׁיטִים לוֹ מִן הַחוּץ, מִהַנְּשָׁמֵעַ וּמִהַנְּרָאָה, לֹא יֵשִׁיב בָּהֶם אֶת נַפְשׁוֹ. הוּא דּוֹרֵשׁ אַחֲרֵי מְקוּרוֹ הָעֲצָמִי, זוֹרָה הוּא הַלְּאָה אֶת כָּל מָה שְׁעוֹמֵד לוֹ עַל דְּרָכּוֹ. לַפְּעָמִים יִהְיֶה לוֹ לְשֹׁטֵן גַּם מָה שֶׁהוּא לְגַבֵּי כָּל הַנְּזַקִּים רַק לְקַלִּיטָה חִיצוֹנִית הַטוֹב וְהַקְּדוֹשׁ. וְהוּא, בְּחַפְזוֹ הָעֲצָמִי, מְכַרְח לְנִצַּח גַּם אֶת אֵלּוֹ הַמְּכֻשׁוֹלִים, שְׁנִצּוּחַם קָשָׁה מְאֹד, אֲבָל בְּדַרְיִשֶׁת אֶמֶת פְּנִימִית, בְּחַפְּץ טָהוֹר בְּלִתֵּי פּוֹסֵק, גַּם אֵלֶּה הַהַדּוּרִים מְתִישְׁרִים, וְלֹא יִמְנַע טוֹב לְהוֹלְכִים בְּתָמִים.

חיפוש עצמיות

הרוח הפנימי מבקש לו את נתיבותיו - האדם מחפש ביטוי לרוחו הפנימית - למחשבות שמתרועעות במוחו, לעמדה המיוחדת שלו כלפי המציאות - לעולם האינטימי והנסתר שלו.

כל מה שמושיטים לו מן החוץ, מהנשמע והנראה, לא ישיב בהם את נפשו, הוא דורש אחרי מקורו העצמי - כל חוויה שמגיעה מן העולם וחודרת לתודעת האדם, גם אם היא חוויה נעימה, אינה יכולה לספק אותו באופן מלא. הוא רוצה שהרוח הפנימית שלו תתבטא, שהמעין שבתוכו ינבע ויתפרץ.

זורה הוא הלאה את כל מה שעומד לו על דרכו - האדם מוכן להילחם ולהסיר מעליו כל דבר שחוסם את רוחו הפנימית.

לפעמים יהיה לו לשטן גם מה שהוא לגבי כל הנזקקים רק לקליטה חיצונית הטוב והקדוש, והוא, בחיפוש העצמי, מוכרח לנצח גם את אלו המכשולים שניצוחם קשה מאד - לפעמים מלחמתו של האדם על האמת הפנימית שלו מצריכה אותו להתנגד גם לדעות ומעשים שאצל הרבה בני אדם הם התגלמות הטוב והקדוש. הסיבה היא מכיוון שחלק מן החברה מסתפקים ברעיונות והמעשים באופן גולמי וחיצוני ואילו האדם ששומר על רוחו העצמית אינו מוכן להתפשר על כך. בגלל זה הוא נצרך להילחם מלחמות קשות של "הליכה נגד הזרם" ולהתעקש להגיע להבנה אישית מקורית בנוגע לטוב ולקודש.

אבל בדרישת אמת פנימית, בחפץ טהור בלתי פוסק, גם אלה ההדורים מתיישרים - מה ששומר את האדם, שנבדל לפעמים בדעותיו ומעשיו מן הציבור, שלא לאבד כיוון, הם הישרות הפנימית והרצון 'נקי'. כל עוד האדם פועל באופן שונה מן החברה שלא מתוך חולשה או גאווה אלא מתוך דרישה כנה לדעת את האמת הפנימית שלו, ומתוך רצון טהור לברר את האמת עד תומה, מובטח לו שבסופו של דבר הוא לא ייכשל בניסיונותיו. אולם אם האדם אינו מקפיד על רצון נקי של בירור האמת הוא עלול לשלם מחיר כבד על כך שהוא עוזב את הדרך הסלולה לרבים. הכנות והאמת הם הערובה לכך שהוא לא ייאבד בעת חיפושיו.

העולם הרוחני

בונה כל אחד ואחד לעצמו בקרבו. כל תכונת ההקשבה אינה כי אם הכשרה לבנין הנצחי העצמי של היחיד, כל מרכז התורה הוא הפסוק של שמו הפרטי. זהו כל כבוד הדין, כל עמק השאלה, כל איום האחריות, כל חבוט הקבר. ויש את אשר הקשבתו היא כל-כך מפלשה, עד שאובד הוא את הרכוז העצמי, יודע הוא שמות רבים, רק את שמו שכח ולא ידע. אז כל עמלו לריק הוא, ואין לו תקנה כי אם על-ידי ערלת און כפירה, שמונעתו מכל הקשבה, ואחרי ההרוס הגדול הזה, החרשות, שהיא אבוד כללי, חרשו - נותן לו דמי פלו', הוא שב ומתחדש בצורה חדשה.

אורות הקודש ג, קל"ט

ומפתחת אותו, וכשהוא מאבד את הכלי הזה, הוא פוגע באחד ה"מנופים" הגדולים של אישיותו (הרב קוק מצטט את לשון חז"ל בדיני נזיקין, אשר מחייבים אדם הגורם לשני להיעשות חרש פיצוי כולל כעין מקרה מוות - ומסביר אותו גם בתחום הרוחני. מצב של אטימית אונייים מבחינה רוחנית הוא סוג של מוות בגלל שחוסר מפגש עם תכנים רוחניים ועיבודם בנפש יוצר ריקנות נוראית). אבל, במצב הקיים, בלית ברירה, זהו הפתרון היחידי שיכול להועיל, לאחר שהאישיות "נקברה" תחת הררי ידע. לאחר תקופת ה"חירשות" הזאת, כשהאדם מתנקה מגודש האינפורמציה וחוזר לחוש את חכמתו העצמית, הוא מסוגל לשוב אל התהליך הבריא של קליטה מבחוץ ועיבוד פנימי.

ידע היצוני שפוגע בידע הפנימי

כל תכונת ההקשבה אינה כי אם הכשרה לבנין הנצחי העצמי של היחיד - לאדם ישנה יכולת הקשבה נפשית. הוא מסוגל להבין מחשבות של אנשים אחרים, להיפגש עם תרבויות והלכי דעת, להכיל הרבה מאד ידע הבא מבחוץ. יכולת ההקשבה אינה לשם סקרנות אינטלקטואלית גרידא, היא אמורה ליצור מעין תנועת "בומרנג" בנפש. כל חכמה שהאדם קולט מבחוץ צריכה להיות כלי שעל ידו הוא מבין את עצמו יותר טוב, ובונה את העולם הרוחני האישי שלו בצורה יותר משוכללת ועשירה.

כל מרכז התורה הוא הפסוק של שמו הפרטי. זהו כל כובד הדין, כל עומק השאלה, כל איום האחריות, כל חיבוט הקבר - לכל נפש יש מבנה ייחודי - רגישויות וכישרונות מסוימים, העדפות מיוחדות, שאיפות כמוסות - "תרכובת" רוחנית חד-פעמית. כל נפש כזאת מסוגלת לעשות דברים בלעדיים. אף אחד אחר לא יעשה זאת במקומה. עיקר האחריות של האדם היא: האם הוא פיתח את אותה סגולה רוחנית שבקרו או שהוא לא שם לב לנפשו והזניח את עיקר חייו. הרב קוק מציין, שמדרשי חז"ל, המתארים את רגע המוות בצורה ציורית של עמידה נוראה בדין, מכוונים אל הנקודה הזו - אל השאלה הנוקבת: האם ניצלתי את הפוטנציאל הרוחני שקיים בי?

ויש אשר הקשבתו היא כל כך מפולשה, עד שאובד הוא את הריכוז העצמי, יודע הוא שמות רבים, רק את שמו שכח, ולא ידע - ישנם מצבים קיצוניים, בהם האדם פתוח לכל עבר, סופג בלי הרף חכמות חיצוניות, עד שהעומס של האינפורמציה גורם לטשטוש נקודת המרכז שלו. הוא כבר לא יודע מי הוא, מה שייך אליו ומה לא. הוא מאבד את יכולת הסינון ואת העמדה העצמית שלו. הגודש של הידע החיצוני פוגע בו ומפורר את חוט השדרה הרוחני שלו. (כמובן שהתהליך ההרסני הזה מתחזק ביתר שאת בחברה בה מאגרי מידע זמינים ותקשורת המונים מאסיבית "שוטפת" מכל כיוון את התודעה. מהר מדי האדם מגיע למצב שמרוב שטף של אינפורמציה הוא מאבד את היכולת לחוש את עצמו, ורגישותו מתקעה)

ואין לו תקנה כי אם על ידי ערלת און כפירה שמונעתו מכל הקשבה, ואחרי ההירוס הגדול הזה, החרשות, שהיא איבוד כללי, 'חרשו - נותן לו דמי כולו', הוא שב ומתחדש בצורה חדשה - במצב בו כל ידיעה חיצונית נוספת פוגעת באדם יש צורך ב"חירשות" - בחוסר הקשבה. האדם צריך להיאטם לכל מה שמחוצה לו, על מנת לחזור ולחוש מחדש את עצמו, את הרגשותיו וידיעותיו הפנימיות. כמובן שמדובר בתהליך קשה ובעייתי. ההקשבה מפרה את האדם

עצמיות

כָּל אָדָם יָכוֹל

לְהַעֲשִׂיר אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ מְאוֹצְרוֹ הָרוּחָנִי, אִם יִהְיֶה לוֹ כַּח לְגִלּוֹת אוֹתוֹ, וְלֹא דוֹקָא חֶכֶם וּמְלָמֵד, כִּי אִם גַּם אָדָם פְּשוֹט. כִּי אֵין עֶרֶךְ לְהַעֲשִׂיר שְׁבַעֲצֻמְיֹתָהּ שֶׁל הַנְּשֻׁמָּה בְּטַבְעָהּ, שֶׁהִיא נֹר ד' בְּעוֹלָם.

האוצר הרוחני שבכל אדם

כל אדם יכול להעשיר את כל העולם כולו מאוצרו הרוחני אם יהיה לו כוח לגלות אותו - בכל אדם קיים מטען רוחני-עצמי מולד - שילוב של תפיסת עולם ורגישויות שלאף אחד אחר בעולם אין. יש לו מסר ייחודי שרק הוא יכול ללמד ולהעביר. הדברים תלויים ביכולת הגילוי שלו - בעמל שלו לתת לאותו אוצר רוחני כלים דרכו הוא יכול להתגלות (מילים, סגנון מובהק, אורח חיים וכד').

ולאו דוקא חכם מלומד כי אם גם אדם פשוט - לא מדובר על חוכמה אינטלקטואלית ועל הרצאה שכל אחד יישא בתורו בפני עולם ומלואו. מדובר על חוכמה פנימית - על האינטואיציות הראשוניות שנובעות מנטייתו הטבעית של כל אחד ואחד. בתחום הזה לכל אחד יש מה לחדש וללמד את הזולת ולא משנה מה רמת ההשכלה או יכולת הניתוח שלו.

כי אין ערוך להעושר שבעצמיותה של הנשמה בטבעה שהיא נר ד' בעולם - העושר שביצירה המקורית-אלוהית גדול לאין ערוך מכל מה שהאדם יצליח להמציא. הרגישויות שנטועות באדם, הידע אתו הוא נולד ושדרכו הוא מגיב למציאות, הם מאגר החוכמה של האדם. ברגע שהוא יצליח לחשוף את מה שקיים בו באופן טבעי הוא ימצא "תורות" שלמות לעצמו ולעולם כולו.

וְאֲנִי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה,

הָאֲנִי הַפְּנִימִי הָעֵצְמִי, שֶׁל הַיְחִיד וְשֶׁל הַצְּבוּר, אֲנִי
מִתְגַּלֶּה בְּתוֹכֵי וְרַק לְפִי עֵרֶךְ הַקְּדוּשָׁה וְהַטְּהָרָה שְׁלוֹ,
לְפִי עֵרֶךְ הַגְּבוּרָה הָעֲלִיוֹנָה, הַסְּפוּגָה מִהַאֲוֶרָה הַטְּהוֹרָה
שֶׁל זֵיו מַעֲלָה, שֶׁהִיא מְתַלְהֶבֶת בְּקֶרְבוֹ. חֲטָאנוּ עִם

מבוא:

במהלך הפסקה מפרט הרב קוק ארבעה חטאים יסודיים המזכירים בתורה, ואת כולם הוא תולה באותו חטא שורשי של אובדן העצמיות.

א. חטא האדם הראשון שאכל את "עץ הדעת טוב ורע" בניגוד לציוי האלוהי.

ב. חטא עבודה זרה - האמונה והפולחן לאלוהים "אחרים".

ג. חטא הארץ - בפסוקי הבריאה ישנו חטא סמוי של הארץ. אלוהים מצווה את הארץ להצמיח "עץ פרי עֵשֶׂה פְּרִי" (בראשית א, יא) ואילו הארץ מצמיחה "עץ עֵשֶׂה פְּרִי" (א, יב). חז"ל מדייקים שההבדל בין הציוי לקיום הוא בכך, שהכוונה הראשונית הייתה שגם העץ עצמו (הגזע, הענפים וכו') יהיה "פרי", כלומר, ראוי למאכל. ואילו למעשה, העץ אינו ראוי למאכל ורק הפירות אכילים. הארץ לא מממשת את הציוי האלוהי במלואו - במקום להוציא עץ שכולו אכיל היא מוציאה עץ שרק פירותיו אכילים.

ד. חטא הלבנה - גם כאן מדובר על חטא 'קוסמי' שחז"ל מזהים בפסוקי בריאת העולם. בתחילה כתוב "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים" ואילו בהמשך הפסוק כתוב "אֶת הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים לְמִמְשָׁלֹת הַיּוֹם וְאֶת הַמְּאֹרֹת הַקְּטָן לְמִמְשָׁלֹת הַלַּיְלָה וְאֶת הַכּוֹכָבִים" (בראשית א, טו). מה גרם להקטנת אחד המאורות? חז"ל מתארים את הקטנת אחד המאורות בעקבות "חטא" של הלבנה (הירח) ששאלה את הקב"ה "כיצד שני מלכים יכולים להשתמש בכתר אחד?", ובשל קנאתה, הקב"ה מורה לה למעט את עצמה ולהתקטן.

במהלך הפסקה ישזור הרב קוק את כל החטאים הללו לכדי שרשרת אחת שעניינה - שכחה עצמית.

שכחת העצמיות

האני הפנימי העצמי.. אינו מתגלה.. רק לפי ערך הקדושה והטהרה שלו - זרימת החיים הרגילה, לא יכולה לגלות את האישיות האוטנטית. הטבע הראשוני של החיים הוא גולמי וממילא גם פראי ועיוור. כל עוד האדם לא עידן את כוחות החיים הרי שבהכרח ישלטו בו גורמים חיצוניים כמו תאוה, קנאה, עצלות וכד', שמושכים את עיקר ההתעסקות ותשומת הלב אליהם. המובן הפשוט של קדושה וטהרה הוא 'ניקוי' של תכונות הנפש (טהרה) שמוביל לפריצה של כוחות חיים עמוקים יותר (קדושה). כל עוד הניקוי הזה לא נעשה מה שמתגלה הוא צל של העצמיות. האישיות כמו מוסתרת על ידי מסך עבה של חומרנות ונורמות חברתיות שהאדם מאמץ באופן טבעי. במובן הזה המוסר והתורה לא יוצרים או מעצבים את העצמיות אלא באים כדי לתת כלים לאדם לזכך את חומר הגלם של חייו ולפנות מקום לאישיות להתגלות. לפי ערך הגבורה העליונה, הספוגה מהאורה הטהורה של זיו מעלה, שהיא מתלהבת בקרבו - ככל שהאדם מתקרב לעצמיותו כך החיים שופעים ומתעצמים. המוטיבציה לפעול, שמחת החיים, היצירתיות והחזון, מתגברים. הסיבה העמוקה לכך היא מכיוון שככל שהאדם מתקרב לעצמיותו הוא בעצם מתקרב לבריאה המקורית שלו כפי שיצרו בוראו. אותה 'נקודה' מקורית היא מקור הכוח והחיוניות - עוצמת החיים הרעננה בטרם הטבע האנושי התעוות והתבלבל (בלשון הרב קוק הבריאה המקורית, הראשונית, נקראת גבורה עליונה הספוגה מהאורה הטהורה של זיו מעלה).

חטא האדם הראשון, שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת "איכה" - הסיבה השורשית של חטא האדם הראשון היא עצם ההקשבה לגורם זר - לנחש - ולא לאמת שבוקעת מקרבו. מרגע שהאדם קובע את מסלול חייו על פי עיניים חיצוניות, ומתכחש לקולות הפנימיים שלו, החטא כבר "יצא לדרך". הכישלון המעשי הוא רק תמונת ראי של הכישלון היסודי של השכחה העצמית. (הדברים ניכרים כאשר לאחר החטא אלוהים פונה אל האדם בשאלה "איכה", כלומר, איפה "אתה"? היכן העצמיות שלך? והאדם אינו משיב לו על כך דבר)

חטא ישראל, זנה אחרי אלוהי נכר, את אניותו העצמית עזב - חטא העבודה זרה אינו נקרא כך רק בגלל הטעות ב"כתובת האלוהית", בגלל האל הזר, אלא גם בגלל שהעבודה הזאת זרה לעם ישראל. פולחני האלילות, המקדשים חלקים במציאות, מתמכרים אליהם באופן אקסטזי, ומלווים ביצרים פראיים ודמיונות הזויים, הם זרים לנפש הישראלית.

חטאה הארץ, הכחישה את עצמיותה.. הלכה אחרי מגמות ותכליתות, לא נתנה

עצמיות

אבותינו, חטא האדם הראשון, שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת איכה, מפני שלא ידע נפשו, מפני שהאניות האמתית נאבדה ממנו. בחטא ההשתחואה לאל זר, חטא ישראל, זנה אחרי אלהי נכר, את אניתו העצמית עזב, זנח ישראל טוב. חטאה הארץ, הכחישה את עצמיותה, צמצמה את חילה, הלכה אחרי מגמות ותכליתות, לא נתנה את כל חילה הכמוס להיות טעם עץ כטעם פרו, נשאה עין מחוץ לה, לחשב על דבר גורלות וקרירות. קטרנה הירח, אבדה סיבוב פנימיותה, שמחת חלקה, חלמה על דבר הדרת מלכים חיצונה - כפי שמובא במבוא חטא הלבנה הוא בכך שהיא שאלה את בוראה מי אמור למלוך בינה לבין השמש ועונשה הוא ההצטמצמות. בהקבלה לחיי האדם שאלת "מי ימלוך" של הירח היא העיסוק בדירוג החיצוני ובשיפוט ביחס לאחר. אדם ששמח בחלקו ואוהב את עצמו אינו נדרש לשאלות הללו, הן אינן מעניינות אותו. השאלה איפה אני עומד ביחס לזולת היא תוצאה של ריקנות פנימית שמנסה למצוא משמעות בניצחון על האחר. ברגע שהלבנה פוזלת לכיוון השמש ומשווה את עצמה ביחס אליה - היא מתגמדת. כשהאדם הולך וצולל בחשבונות והשוואות מול החברה הוא מאבד את הקשר עם עצמו - עם המקור היחיד לאושרו - ונכנס לסבך בלתי פתיר של קנאה, שנאה ותחרות, שרק מרחיקות אותו מתחושת הסיפוק שהוא כל כך מייחל אליה. באים מחנכים מלומדים.. מסיחים דעה גם הם מן האני.. משקים את הצמאים בחומץ, מפטמים את המוחות והלבבות בכל מה שהוא חוץ מהם - הטרגדיה האנושית היא שאפילו אנשי החינוך עוסקים במישור החיצוני - בהקניית ידע, בלימוד מיומנויות והכשרה מעשית, ובטיפול בבעיות על פני השטח. אולם אף אחד לא מכוון את התלמיד כיצד להגיע אל ה'אני' הייחודי שלו. בכך מוסיפים אותם האנשים חטא על פשע, כיון שלא רק שהם אינם מחנכים, הם גם גורמים לאנשים להשתיק את אותו צימאון השואף אל העצמיות. התלמיד עלול להאמין למחנכיו ולחשוב שגאולתו באמת נעוצה בידע החיצוני שהם מקנים לו. כיון שאין אני, אין הוא, וקל וחומר שאין אתה - איבוד העצמיות אינו רק נזק של האדם לעצמו. זהו אובדן הגורר אחריו השלכות עצומות: כשאין עולם פנימי אישי גם אין עולם פנימי אצל האחר. אין התעניינות וסקרנות לעולמות האחרים שהזולת מכיל (אין אני - אין הוא) וודאי שאין אפשרות של חדירה אל הנוכחות האינטימית של הזולת (אין אני - אין אתה).

אורות הקודש ג, עמ' קמ

את כל חילה הכמוס להיות טעם עץ כטעם פרו, נשאה עין מחוץ לה, לחשוב על דבר גורלות וקרירות - כפי שמובא במבוא הארץ חטאה בכך שהוציאה פירות אכילים במקום עץ אכיל. אותו חטא קורה למין האנושי כשהוא מתמכר לפירות - לקריירות ולמטרות - ובדרך שוכח את עצמו. ברגע שהאדם מסמן תפקיד מסוים או הישג כלשהו כמטרה מרכזית הוא מכוון את כל כוחותיו כלפיהם. אותה מטרה מסוימת הופכת להיות טעם החיים שלו. היא מסנוורת אותו ומשכיחה ממנו את שאר כישורנותיו ומעגלי חייו. מה שלא קשור אל אותה תכלית (מקצוע, מעמד חברתי, עמדת כח וכו') הוא מעכב ומפריע. כך הפרי של החיים מסרס את עץ החיים עד שהתוצאה הסופית של המגמתיות האנושית היא שהחיים הופכים להיות נטל סתמי ורק "אי קטן" - בדמות המטרה שהאדם יצר - נותר כדי להשקיט את הריקנות והשיממון. קטרנה הירח, אבדה סיבוב פנימיותה, שמחת חלקה, חלמה על דבר הדרת מלכים חיצונה - כפי שמובא במבוא חטא הלבנה הוא בכך שהיא שאלה את בוראה מי אמור למלוך בינה לבין השמש ועונשה הוא ההצטמצמות. בהקבלה לחיי האדם שאלת "מי ימלוך" של הירח היא העיסוק בדירוג החיצוני ובשיפוט ביחס לאחר. אדם ששמח בחלקו ואוהב את עצמו אינו נדרש לשאלות הללו, הן אינן מעניינות אותו. השאלה איפה אני עומד ביחס לזולת היא תוצאה של ריקנות פנימית שמנסה למצוא משמעות בניצחון על האחר. ברגע שהלבנה פוזלת לכיוון השמש ומשווה את עצמה ביחס אליה - היא מתגמדת. כשהאדם הולך וצולל בחשבונות והשוואות מול החברה הוא מאבד את הקשר עם עצמו - עם המקור היחיד לאושרו - ונכנס לסבך בלתי פתיר של קנאה, שנאה ותחרות, שרק מרחיקות אותו מתחושת הסיפוק שהוא כל כך מייחל אליה. באים מחנכים מלומדים.. מסיחים דעה גם הם מן האני.. משקים את הצמאים בחומץ, מפטמים את המוחות והלבבות בכל מה שהוא חוץ מהם - הטרגדיה האנושית היא שאפילו אנשי החינוך עוסקים במישור החיצוני - בהקניית ידע, בלימוד מיומנויות והכשרה מעשית, ובטיפול בבעיות על פני השטח. אולם אף אחד לא מכוון את התלמיד כיצד להגיע אל ה'אני' הייחודי שלו. בכך מוסיפים אותם האנשים חטא על פשע, כיון שלא רק שהם אינם מחנכים, הם גם גורמים לאנשים להשתיק את אותו צימאון השואף אל העצמיות. התלמיד עלול להאמין למחנכיו ולחשוב שגאולתו באמת נעוצה בידע החיצוני שהם מקנים לו. כיון שאין אני, אין הוא, וקל וחומר שאין אתה - איבוד העצמיות אינו רק נזק של האדם לעצמו. זהו אובדן הגורר אחריו השלכות עצומות: כשאין עולם פנימי אישי גם אין עולם פנימי אצל האחר. אין התעניינות וסקרנות לעולמות האחרים שהזולת מכיל (אין אני - אין הוא) וודאי שאין אפשרות של חדירה אל הנוכחות האינטימית של הזולת (אין אני - אין אתה).

יסוד הכעס

בא מצד חסרון היצירה הרוחנית. קבוצת כחות רוחניים, העומדים לצאת אל הפעל בציור ובתפארת מבלט, דוחקים את הנשמה ומצערים אותה בקצפון פנימי - מהו הכעס הקבוע שמקנן כל הזמן בתוכי הלב? הכעס על חסרון היצירה הרוחנית. לאדם ישנם כוחות רוחניים רבים: חכמה ומוסר, יצירתיות ודמיון, חזון ואמונה, התבוננות פנימית וכמיהה אל הנסתר. ברגע שהוא זונח את הטיפול בכוחות הרוחניים - מפקיר את רצונותיו ומחשבותיו, וחי בצורה חסרת עמוד שידרה רוחני - מתחיל תהליך של מעין 'הדחקה'. הכישרונות הרוחניים עוברים לחדר אטום בנפש והחיים מתנהלים על פני השטח על פי חוקים שמכתיבים התביעות הגופניות, הגירויים החיצוניים, החברה, תנאי המחיה הבסיסיים וכו'. ברגע שעולם הרוח, שהוא חלק נכבד של חיי האדם, נדחק לפניה, נוצרת בנפש הצטברות של כוחות איכותיים לא מנוצלים. התסיסה של ה"אנרגיות" הללו שלא מצליחות לבא לידי ביטוי יוצרת מועקה כבדה. האדם חש שהוא "תקוע", שעיקר חייו אינו קיים, שהוא חנוק וכלוא, חסר מעוף ויצירה. התוצאה הסופית היא תסכול איום ובחילה קיומית. כל מלחמות הגויים, וכל רצח ושוד שבבני אדם, עד כל רוגז שבבעלי חיים, מארס הנחש עד עקיצת קטן שברמשים, בכוונה של הזיק, בא מצד הכעס הכללי, האצור בעולם, שמצד עיצור כח היצירה - מתוארת כאן תאונת שרשרת עולמית: האדם לא מפתח את יכולותיו הרוחניות. הוא מתבונן בחייו, רואה בהם קטנות, נבזות ועליבות, ובז להם. מה שנוצר ברמה הכלל-אנושית הוא תסכול פנימי איום. הקצף הזה מתפרץ בנטיות אובדניות והרסניות. האדם מכלה את זעמו על עצמו על ידי "השלכה" של לבת האש הזאת על האחרים. הוא פורק את כעסו על סביבתו. מכאן המבוא לגניבות ולרציחות, הפרטיות והלאומניות, שמתחוללות בהיסטוריה. יסודם באותה תחושת חוסר אונים, אילמות ושיתוק, שאוחזת באנושות, בגלל אותו כישלון בסיסי של האדם לחשוף את האוצרות שגנוזים בנשמתו.

אורות הקודש ג, עמ' קסג

על החיים נעשה עמוק וצלול יותר, הכעס הפנימי מתפוגג, ובמקומו מופיעה נחת רוח ואהבת חיים. כשהאדם יחוש את מעיין היצירה הפנימית שלו מפכה, כשהוא ייצור תנועת התעלות מתמדת של חייו, הוא יקבל את חייו בשמחה ובסיפוק, וממילא השלום יחזור לתרבות האנושית, כי הצורך במלחמות ובהיזק יעלם.

הכעס כתוצאה מחוסר יצירה

בהמשך הפסקה, מכניס אותנו הרב קוק מאחורי הפרגוד, אל עולם הנסתר, ומציין את ההשפעה הקוסמית של הכישלון האנושי. הנטייה ההרסנית של הטבע כולו - כדוגמת החיות הטורפות והמזיקות - יונקת את כוחה מאותו כעס כללי הקיים במציאות. העולם כולו "בועט ומשתולל", ברוגז אימתני, על כך שהוא לא מצליח להשתחרר ולהתעלות, על כך שהוא נותר בגולמיותו וקטנותו.

וכל מה שהיצירה הרוחנית מתרחבת, כל מה שהפלגים של הדעה הרחבה מסתעפים בעוז מרוצתם, כל מה שהתורה תתגדל ותתאדר, השלום מתרבה בעולם - ככל שרוח האדם מתעלה, ככל שהתורה מתפתחת, והמבט של האדם

כָּל מֵה נְשָׂה נִשְׁמָה תוֹבַעַת,

יש בו אוצר חיים גדול מאד. על פן אשר האדם תלוי הוא בשמית הלב לתביעותיה של הנשמה, גם כשהיא הומה בכמהון בעלמא, שאי אפשר למצא בו אותיות, תבות, גזרות, והבנות מפרטות ומבלטות. צריכים ללקט את הפנינים הללו מקרקע הים של יסוד החיים, ובהמשך הזמן, על ידי הופעתה של תורה עליהם, יוציאו אלה הגרעינים הכמוסים את ציציהם ופרחיהם הנחמדים, שחיי עולמים, ענג עולמים וחסד עולמים אצורים בהם, פרי עץ החיים, אשר יאכל מהם האדם וחי לעולם.

תשומת לב לתביעת הנשמה

כל מה שהנשמה תובעת יש בו אוצר חיים גדול מאד - כאשר מתעוררת באדם שאיפה פנימית חזקה שלא נותנת לו מנוח צריך להתייחס אליה כאל "מציאת אוצר". מושא הכמיהה שלו הוא סימן ברור למקום היצירה והחיוניות שלו ועל כן כדאי להקשיב היטב לאן אותה תביעה מכוונת.

גם כשהיא הומה בכמהון בעלמא.. צריכים ללקוט את הפנינים הללו מקרקע הים של יסוד החיים - גם אם התביעות הפנימיות אינן בעלות כתובת מדויקת, גם כאשר המחשבה לא מצליחה להתנסח בבהירות, והשאיפה היא ראשונית ומגומגמת, צריך להתייחס בכבוד מלכים אל אותן תחושות. הן מגלות את הצדדים היותר כמוסים של הנפש. הרב קוק מדמה את אותן תחושות לפנינים שמלקטים בקרקעית הנפש - גם אם לא יודעים בדיוק מה ערכן ומה אפשר לעשות איתן, אלו יהלומים נדירים שמגיעים באופן עראי אל חוף התודעה, וכדאי לתעד ולזכור אותן, ללמוד ולפתח אותן.

ובהמשך הזמן, על ידי הופעה של תורה עליהם, יוציאו אלה הגרעינים הכמוסים את ציציהם ופרחיהם הנחמדים - הערך של תביעות הנשמה מתגלה לאורך זמן. כשמעבדים את התחושות, כשלומדים את יחס התורה אליהן, כשעוסקים ולומדים אותן, הרי שבסופו של דבר הן יוצרות התחדשות גדולה ו"פירות" רבים ומגוונים.

יש כח בנשמה

להשכיל השכלות של אמת מקרבה פנימה מעצם מקור מעינה - לאדם ישנה היכולת לגלות את האמת על ידי נביעה עצמית - על ידי ידע שמגיע מתוכו. אולם, כפי שיתברר בהמשך הפסקה, ההשראה אינה מגיעה באופן טבעי אלא תלויה בפעילות מלאכותית - שכלית, רגשית ומעשית - שעניינה לעורר ולפתח את החוכמה המקורית.

ההשכלות הללו הנן גבוהות וטהורות כפי ערך טהרתה של הנשמה במעשיה וחכמתה הלימודית - רמת האמת והעומק שאליה יכול האדם להגיע על ידי נביעה עצמית תלויה במעשיו ולימודו. הסיבה לכך היא מכיוון שיש זיקה בין העולם המודע לבין יציאתו לאור של העולם הלא-מודע. המודע מגרה את הנביעה הפנימית ומסייע לה להתפרץ כמו פיתיון שמוליך אחריו את מי שנחבא ונסתר. ממילא ישנה חשיבות גדולה לאיכות התכנים עמם נפגשת מחשבת האדם אשר מתעכלים והופכים להיות חלק בלתי נפרד מתודעתו וכמו כן לאיכות מעשיו אשר מעצבים את עולמו הפנימי.

ויותר מכל טוהר מאיר לפניה דרך הטהרה המוסרית של המידות הטובות ורכוש הבינה באמונה. לפי ההרגש של הלב הטהור, הבלתי מתחכם באורחות עקלקלות - הדברים שמכניס יותר מכל להשגה עצמית הם: א. עבודת המידות - זיכרון ועידון של התכונות הרגשיות של האדם (גאווה, קנאה, כעס וכד'). האווירה הרגשית היא הפלטפורמה שעליה צומחת כל מחשבת האדם ותפיסת עולמו. ב. פיתוח התבוננות של אמונה - פיתוח 'טביעות עין' כלפי המימד הנסתר במציאות. לימוד ותרגול של ראייה פנימית שמזהה את המכלול שמעבר לנתוני החושים ומתרשמת ממנו. הרב קוק מדגיש שלא מדובר על לימוד אנליטי-מנתח בצורה של הוכחות וחקירות לוגיות אלא על לימוד בדרך של אינטואיציה והקשבת הלב. לימוד כזה מפתח את ה"חושים" הרוחניים של האדם ומאפשר לו תפיסה נכונה של המציאות.

ידיעה פנימית וההכנות אליה

יש כוח בנשמה להשכיל השכלות של אמת מקרבה פנימה, מעצם מקור מעינה - לאדם ישנה היכולת לגלות את האמת על ידי נביעה עצמית - על ידי ידע שמגיע מתוכו. אולם, כפי שיתברר בהמשך הפסקה, ההשראה אינה מגיעה באופן טבעי אלא תלויה בפעילות מלאכותית - שכלית, רגשית ומעשית - שעניינה לעורר ולפתח את החוכמה המקורית.

ההשכלות הללו הנן גבוהות וטהורות כפי ערך טהרתה של הנשמה במעשיה וחכמתה הלימודית - רמת האמת והעומק שאליה יכול האדם להגיע על ידי נביעה עצמית תלויה במעשיו ולימודו. הסיבה לכך היא מכיוון שיש זיקה בין העולם המודע לבין יציאתו לאור של העולם הלא-מודע. המודע מגרה את הנביעה הפנימית ומסייע לה להתפרץ כמו פיתיון שמוליך אחריו את מי שנחבא ונסתר. ממילא ישנה חשיבות גדולה לאיכות התכנים עמם נפגשת מחשבת האדם אשר מתעכלים והופכים להיות חלק בלתי נפרד מתודעתו וכמו כן לאיכות מעשיו אשר מעצבים את עולמו הפנימי.

ויותר מכל טוהר מאיר לפניה דרך הטהרה המוסרית של המידות הטובות ורכוש הבינה באמונה. לפי ההרגש של הלב הטהור, הבלתי מתחכם באורחות עקלקלות - הדברים שמכניס יותר מכל להשגה עצמית הם: א. עבודת המידות - זיכרון ועידון של התכונות הרגשיות של האדם (גאווה, קנאה, כעס וכד'). האווירה הרגשית היא הפלטפורמה שעליה צומחת כל מחשבת האדם ותפיסת עולמו. ב. פיתוח התבוננות של אמונה - פיתוח 'טביעות עין' כלפי המימד הנסתר במציאות. לימוד ותרגול של ראייה פנימית שמזהה את המכלול שמעבר לנתוני החושים ומתרשמת ממנו. הרב קוק מדגיש שלא מדובר על לימוד אנליטי-מנתח בצורה של הוכחות וחקירות לוגיות אלא על לימוד בדרך של אינטואיציה והקשבת הלב. לימוד כזה מפתח את ה"חושים" הרוחניים של האדם ומאפשר לו תפיסה נכונה של המציאות.

מה מאד ראוי

להיות עומד על המשמר המחשבתי והציורי, לקלט
 כל רעיון תקף בהולדו במחבואי הנפש, לשמור את
 צעדי מראשית יציאתו מתוך התעלומה הכמוסה אל
 אור ההתגלות, ולרשם את כל הרשימות שמרגישים,
 בשימת לב, בכל ארחות הפתוח שלו.

השמירה והטיפוח של חכמה פנימית

מה מאד ראוי להיות עומד על המשמר המחשבתי והציורי - התביעה היא שהאדם יהיה "שומר הראש" של עצמו - לשמור על הרעיונות הכמוסים שנולדים במוחו שלא ייעלמו או ייטשטשו. לוודא שהדברים לא משתנים כאשר הם יוצאים לאור מול החברה או כאשר הם "לובשים" את בגדי המילים והמעשה.

ולרשום את כל הרשימות שמרגישים בשימת לב בכל אורחות הפיתוח שלו - האדם צריך ללמוד לעקוב אחרי עצמו. לתאר את האופן של צמיחת הרעיונות. לתעד את התחושות הדקות, האבחנות העדינות, ואת האווירה הרגשית שנוצרת סביב נושאים מסוימים. לנהל רישום שמתייחס לתשומת הלב. הכתיבה הזו קריטית בגלל שהולדה של רעיון אינה רק ברגע ההברקה הראשונית אלא היא מתמשכת בתהליך איטי עד שאותו רעיון כמוס מתגבש לכלל תודעה ברורה ודפוס התנהגות. כתיבת המחשבות לא רק מתארת את הידוע, היא עצמה חלק מתהליך היצירה.

אמת הדבר

שמה שהוא זר הוא מעיק על הרוח, ומעכב את הפריחה העצמית, ואת חיי הנשמה מהגלות. אבל על דבר ההחלטה מה הוא התכן הזר בענייני הרוח, על זה צריך משקל גדול. כי יש אשר הדמיון העצל מחליט על הארה רוחנית, שהנפש הנדהמה ונתונה בכבלי שנת העצלות לא הרגלה בו, שהוא זר, מה שבאמת הוא פנימי ועצמי, אלא שהאפי הקשוח שנקבע בה, מחסרון דעת ומעוט עבודה רוחנית, מנכר לה את כל יקר ומרומם. אבל מה שיברר אחרי חשבון אמת וצדק, או אחרי ברור גמור על פי התורה, שהוא זר, הוא באמת משחית ומזהם, ובכל עז הננו מוכנים להרחיקו. ואל תקרב אל פתח ביתה.

מתינות בבדיקת העצמיות

מה שהוא זר הוא מעיק על הרוח - כשהנפש נפגשת עם תכנים שלא מתאימים לתכונה המקורית שלה היא מרגישה זרות. הדברים נכונים שבעתיים כאשר האדם מאמץ תכנים שלא מתאימים לסוג האופי שלו ומתמסר אליהם. אז המועקה בלב גדולה בגלל הסתירה הפנימית בין האישיות לבין הדיבורים והמעשים.

על דבר ההחלטה מה הוא התוכן הזר בענייני הרוח, על זה צריך משקל גדול - ההכרעה אלו אמיתות ותכנים הם זרים לי דורשת בחינה מדוקדקת. אסור להיות כפוזים ולדחות אוצרות רוחניים מלאי כל טוב בגלל הקושי הראשוני במפגש עמם כפי שיפורט לקמן.

יש אשר הדמיון העצל מחליט על הארה רוחנית... שהוא זר, מה שבאמת הוא פנימי ועצמי, אלא שהאופי החשוך שנקבע בה, מחסרון דעת ומיעוט עבודה רוחנית, מנכר לה את כל יקר ומרומם - לפעמים האדם נפגש עם אמת עמוקה או תביעה מוסרית נאצלת ואז הנפש מתנגדת לקבל את הדברים לא בגלל שהם לא מתאימים לאותו אדם אלא בגלל שבמצבו הנוכחי הם קשים לעיכול (לדוגמה: הוא לא הכשיר את עצמו מבחינה שכלית ולכן הוא מבין את הדברים בשטחיות או שתכונותיו אינן עדינות מספיק כדי לקלוט מסר אצילי כל-כך). במצב כזה אם יידחה האדם את אותה שיטה על הסף הוא עלול להפסיד דברים יקרים שדווקא מתאימים מאד לאישיות שלו. לכן צריך להכיר בכך שלא כל מה שיוצר התנגדות ראשונית באמת מעיד על ניגוד עצמי בין האדם לבין אותו התוכן.

אבל מה שיבורר אחרי חשבון אמת וצדק או אחרי ברור גמור על פי התורה שהוא זר - הוא באמת משחית ומזהם ובכל עז הננו מוכנים להרחיקו - אחרי שהאדם בוחן במתינות ובסבלנות ומסיק שאמת מסוימת אכן נוגדת את אופיו עליו להתרחק מאותה אמת כי מבחינתו היא פוגעת - היא מסיחה את דעתו מן האמת שלו. כמו כן, לגבי חלק מהלכי הרוח התורה עצמה מעידה על כך שהם זרים לנפש הישראלית ואי לכך ראוי שלא להיפגש עמם על מנת שלא להשחית את האופי העצמי הישראלי.

את האפי העצמי

אי אפֶּשֶׁר לְשׁוֹם אָדָם לְדַעַת, אֶפְלוּ שֶׁל עֲצָמוֹ, וְקַל וְחֹמֶר שֶׁל זֹלָתוֹ, לֹא שֶׁל יְחִיד, וְקַל וְחֹמֶר שֶׁל אִמָּה. אָנּוּ הוֹלְכִים סָבִיב לְהַמְרָכֵז שֶׁל הַיְדִיעָה, עֲסוּקִים אָנּוּ בְּהַשְׁעָרוֹת וּבְאִמְדָנוֹת, לְכֹנֵן עַל פִּי הַמַּעֲשִׂים הַגְּלוּיִים, שְׁגָם נִסְתָּרִים בְּרַבָּם מִמֶּנּוּ, וּבִיחֻד סְבוּתֵיהֶם הַמְסֻבָּכוֹת, וְעַל פִּי תַעֲוִדוֹת כְּאֵלוֹ מְדַבְּרִים אָנּוּ עַל דְּבַר אִפִּי מִיְחָד וּנְשָׁמָה מְבֻדָּלָה. מְכַרְחִים אָנּוּ לְהַחֲלִיט, שִׁידִיעַתְנּוּ בְּזֶה תְלוּיָהּ הִיא עַל בְּלִימָה, וְהַמְשַׁפֵּט לְאֱלֹהִים הוּא.

אי ידיעת האופי העצמי

את האופי העצמי אי אפשר לשום אדם לדעת - על אף שהאדם צריך לחתור כל חייו אחר חיפוש העצמיות שלו הוא צריך במקביל להכיר בכך שידיעה עצמית מלאה אינה אפשרית. אחרי כל ההגדרות והניתוחים, אחרי כל התכונות המובהקות שהאדם מזהה - עדיין נותר נעלם גדול. מי יכול לדעת מה גנוז בתוכו ועוד לא יצא לפועל? מי יכול לדעת מהי העצמיות ה'נקייה' שלו?!

אפילו של עצמו, וקל וחומר של זולתו, לא של יחיד, וקל וחומר של אומה - אם האדם לא מסוגל להכיר את עצמו - את החיים שאליהם הוא מודע באופן טבעי ובלתי אמצעי - הרי שברור שכלל שהוא פונה כלפי חוץ יכולת הידיעה שלו פוחתת. הוא אינו יכול לדעת באופן ברור את העצמיות של זולתו ובטח שלא את האופי של ציבור מסוים.

עסוקים אנו בהשערות ואומדנות לכיון על פי המעשים הגלויים, שגם נסתרים ברובם ממנו, ובייחוד סיבותיהם המסובכות, ועל פי תעודות כאלו מדברים אנו על אופי מיוחד - ההכרה שלנו את עצמנו ואת הזולת היא על פי השערה. אנחנו מסיקים דברים כתוצאה מן המעשים הגלויים למרות שישנם הרבה שלבים נעלמים בדרך. מה שבמיוחד לוטה בערפל הן הסיבות הפנימיות שגרמו לדפוסי ההתנהגות מסוימים. התחום המטושטש והלא-מודע הזה לא מאפשר ידיעה ברורה ולמרות שהאנושות עמלה להגדיר ולהכניס לתבניות את ההתנהגות האנושית עדיין רב הנסתר על הגלוי.

מוכרחים אנו להחליט, שידיעתנו בזה תלויה על בלימה והמשפט לאלוהים הוא - הרב קוק קורא ליתר ענווה בכל מה שנוגע לקביעות חד-משמעיות לגבי נפש האדם. הנפש רחבה ועשירה הרבה מעבר לתחומי הידיעה האנושית ולכן צריך להיזהר מלכלוא אותה בהגדרות מצומצמות. היכולת לשפוט בצורה מוחלטת את הנפש שייכת לידיעה אלוהית ולא אנושית ואי לכך נדרשת מהאדם גמישות וצניעות כשהוא מנסה ללמוד את עצמו ואת הזולת. כל מה שאתה רואה זה עדיין לא המהות כלשון הפסוק שאותו מביא הרב קוק "תולה ארץ על בלי-מה". יש בכך עוד הרבה מעבר ל'מה' שאתה מכיר וקל וחומר בעולם החיצוני שסביבך.

אם המדע,

שגם התורה בכללה היא מסוגו, הוסיף לאדם אשר, זאת היא אבן המעמסה שחולקים עליה חושבים. הצדדים מורים לכאן ולכאן, ואיפה היא הפשרה. אבל נשפח לדבר על דבר המינים, האיש והאשה. התכונה של הגבר היא בנויה לבא לאשרו על ידי הוספת תרבות ושכלול מדעי ואמנותי. והתכונה של האשה, היא בנויה להיות הולכת ומתפתחת דוקא מתוכיותה, בלא עמל של ספרים, וכל המלמד את בתו תורה, כאלו מלמדה תפלות. כל קלקולי החיים באים, ועל כל פנים רבים מהם, מזה שהאיש רוצה ללבש בגדי אשה, לגדל מאליו כצמח השדה, במובן הרוחני והמעשי, והאשה חפצה ללמד ולכבש. יבאו ימים ויכיר העולם את עותתו, ויחזיק כל מין במדתו, ואז יהיה לנו מין אנושי ממזג, שהטבע הבריא כשהוא לעצמו מצד האם, והופעת רוח הפועל והמחפש מצד האב, שניהם כללו את יפיו.

ידיעה נשית וידיעה גברית

אם המדע הוסיף לאדם אושר זו היא אבן המעמסה שחולקים עליה חושבים - הרב קוק פותח בשאלה שמטרידה הוגים רבים: האם ההשכלה הביאה יותר אושר לאדם? ההתחבטות קשה מכיוון שמחד ודאי שההשכלה הגדילה את רמת הידע ואת השליטה של האדם במציאות, אולם מאידך ההשכלה טשטשה ופגמה הרבה תכונות טבעיות ואיבדה את התמימות והזרימה הרעננה של החיים. בהמשך הפסקה הרב קוק נותן לאותה שאלה זוויית חדשה: האם ההשכלה היטיבה עם הנשים ועם הגברים באותה מידה? מי מהם נפגע יותר מן ההתפתחות המדעית של האדם?

התכונה של הגבר היא בנויה לבא לאושרו על ידי הוספת תרבות ושיכלול מדעי ואומנותי - הגבר בונה את עצמו על ידי יצירה ופיתוח של מדע וטכנולוגיה. הוא מגיע להבנות ולהישגים דרך המאבק מול המציאות החיצונית - מול אתגרים מעשיים ורוחניים שהעולם מזמן. על כן נקרא שמו גבר - על שם ההתגברות שמפתחת ובונה אותו.

התכונה של האישה היא בנויה להיות הולכת ומתפתחת דוקא מתוכיותה בלא עמל של ספרים - האישה מפתחת את ידיעותיה ומעשיה מבפנים. היא מצמיחה את הדברים מתוך תחושת הלב האישית. היא לא נדרשת לחינוך מול העולם כדי להבין את עצמה. היפוכו של דבר: מפגש מוגזם שלה עם העולם החיצוני עלול לבלבל ולהקהות את יכולת ההקשבה העצמית שלה.

כל קלקולי החיים באים, ועל כל פנים רבים מהם, מזה שהאיש רוצה ללבוש בגדי אישה, לגדול מאליו כצמח השדה, במובן הרוחני והמעשי, והאישה חפצה ללמוד ולכבוש - הרבה מן הבעיות בחיים נובעות מכך שכל מין לא חי על פי טבעו: הגבר לא קונה את חוכמתו על ידי מאבק עם העולם החיצוני ועל ידי עמל ופיתוח מאומץ אלא מנסה רק "לזרום" ולהגיע אל האמת מתוך הקשבה עצמית. ואילו האישה, במקום להתרכז באמת הפנימית והאינטימית שיוצאת מחדרי לבה, מנסה להחכים על ידי עימות עם ידע חיצוני. מנסה לקבל סיפוק ושמחה מכיבוש והתגברות בעוד שכל האושר והידע כבר נמצאים בקרבה פנימה.

הנָּשִׁים,

מִדַּת הַנֶּפֶשׁ זֹרַחַת בְּהֶן, עַל כֵּן רִשְׁמֵי הַקֹּדֶשׁ קְבוּעִים
בְּהֶן, וְדֵי שֶׁהֵן מְחִיּוֹת אוֹתָם עַל יְדֵי מְקַצַּת הַמְצוּוֹת
שֶׁבִּידָן, וְאֵינָם צָרִיכוֹת לְתַחֲיֵת רוּחַ תְּדִירֵי שֶׁל תְּלַמּוּד
תּוֹרָה. הָאֲנָשִׁים, הָרוּחַ מְאִיר בָּהֶם, וְהוּא הוֹלֵךְ וְאֵינּוּ
פּוֹסֵק מִתְּנוּעוֹתָיו הָרוּחָנִיּוֹת, וְעֹלָלִים הֵם מְאֹד
לִירִידוֹת, כְּשֶׁם שֶׁהֵם עֹלָלִים לְעֹלִיּוֹת, וְהֵם צָרִיכִים
לְתַחֲיֵת רוּחַ שֶׁל תּוֹרָה. אֲמָנָם כְּשֶׁהֵם קוֹבְעִים עִתִּים
לְתּוֹרָה, מְסַעְדִּים הֵם אֶת רוּחָם הַסּוֹעֵר, וְתוֹמְכִים אוֹתוֹ
שֶׁלֹּא יִמוּט.

הנפש הנשית והרוח הגברית

מבוא:

ביהדות ישנם כינויים רבים לעולם הפנימי של האדם: נפש, רוח, נשמה ועוד. הכינויים הללו אינם מקריים. הם מסמנים תכונות ו'תנועות' פנימיות שונות. בפסקה שלפנינו הרב קוק מחלק בין שתי תכונות כאלו - בין ה'נפש' לבין ה'רוח' - ומאפיין את התכונה הנפשית כתכונה נשית ואת התכונה הרוחנית כתכונה גברית. כמובן שלכל אישה יש גם רוח ולכל גבר יש נפש, כוונת הרב קוק היא להצביע על תכונה דומיננטית שמשמעותית מאד לסדרי החיים. ה'נפש' וה'רוח' הם מנוגדים. נפש בעברית מבטאת מנוחה ואילו רוח מבטאת תנועה. בהקבלה הנפשית - נפש מבטאת את התכונות שכבר קנויות וטבעיות ואילו רוח מבטאת את התכונות שעוד בתהליך של קניין והפנמה.

הנשים, מידת הנפש זורחת בהן, על כן רשמי הקודש קבועים בהן - אצל הנשים התכונה הנפשית דומיננטית יותר. כלומר, הערכים, המידות, ודפוסי ההתנהגות החיוביים שבהן הם מושרשים וטבעיים. הקדושה והטהרה כמו מונחים בקרבם מבלי שיש צורך כל הזמן לחזק ולעורר אותם. תנועת החיים אצלן היא הזרמה של הכוחות הקיימים, עם פחות צורך בעימותים או בשינוי רדיקלי.

ודי שהן מחיות אותם על ידי מקצת המצוות שבידן ואינן צריכות לתחיית רוח תדירי של תלמוד תורה - הרב קוק מסביר מדוע על-פי התורה האישה אינה מחויבת בכל המצוות (פטורה מ'מצוות עשה' שתלויות בזמן מסוים) ואינה חייבת בלימוד תורה. הסיבה לכך היא אותה טבעיות טהורה שקבועה בהן שבגללה אין צורך בריבוי של פעולות ולימוד על מנת שהיא תתבטא. ריבוי המצוות בא לעצב מציאות חדשה והנשים אינן זקוקות לעיצוב מחדש.

האנשים, הרוח מאיר בהם, והוא הולך ואינו פוסק מתנועותיו הרוחניות, ועלולים הם לירידות, כמו שהם עלולים לעליות, והם צריכים לתחיית רוח של תורה - אצל הגברים הרוח דומיננטית. עולם הערכים והמחשבה שלהם הוא תנועת. מידותיהם נמצאות כל הזמן בניסיון ושינוי. הם בעלי עליות גדולות ונפילות גדולות. הם נדרשים מדי יום לעצב את תמונת עולמם ולכן הם נדרשים ללימוד תורה קבוע ויומיומי ולריבוי של פעולות חיוביות. אצלם רק התנועה מביאה את המנוחה וישוב הדעת.

נפש האשה

עשׂוּיָהּ הִיא לְקַבֵּל רְשָׁמִים מִבְּחוּץ, וּלְפַתַּח בְּקֶרְבָּהּ, וְהִרְשָׁמִים שֶׁהִיא מִפְתַּח אוֹתָם בְּתוֹכָהּ, מְכַרְחִים הֵם, עַל יְדֵי הַשְּׁפָעָה הַחַיָּה שֶׁל נֶפֶשׁ הַגָּבֵר, כְּבֵר לְהִיּוֹת מוֹכְנִים לְאוֹתוֹ הַפִּיתוּחַ הַעֲתִיד לְבֹא עַל יְדֵי - תַּפְקִיד הַגָּבֵר הוּא לְהַבִּיא אֶל הָאִשָּׁה אֶת הַמַּחְשָׁבוֹת וְהַשְּׂאִיפוֹת הַמְּכוֹנוֹת הַקּוֹלְעוֹת אֶל הָאִמָּת וְהַטּוֹב. בְּרַגַע שְׂאוֹתוֹ 'חֹמֶר גֶּלֶם' חַיּוּבֵי יִגַּע אֶל הָאִשָּׁה הִיא כְּבֵר תִּדַע אִיךָ לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ עֵתִיד טוֹב יוֹתֵר.

עַל יְדֵי הַגְּרַעֲיִנִים שֶׁכְּבֵר הַחַל בְּהֵם כּוּחַ הַחַיִּים, הַבְּאִים אֶל תּוֹכָהּ מֵתוֹךְ הַסְּבִיבָה שֶׁל הַגָּבֵרִים, מְצַלִּיחָה הִיא בְּבִינָה יִתִּירָה יוֹתֵר מִן הָאִישׁ - כּוּחָהּ שֶׁל הָאִשָּׁה אֵינוֹ בְּהַבְרָקָה הָרֵאשׁוֹנִית אֲלֵא בְּנִטְלַת הַגְּרַעֲיִן הָרֵאשׁוֹנִי שֶׁל רַעֲיוֹן (כְּגוֹן: תּוֹכֵן מוֹסְרֵי מַסּוּיִם, חִידוּשׁ פְּסִיכּוֹלוֹגִי אוֹ סוֹצִיּוֹלוֹגִי, אִמִּירָה תְּרַבּוֹתִית) וְהַצְּמַחַת אוֹתוֹ גְּרַעֲיִן לְכַדֵּי עֵץ חַיִּים נוֹשֵׂא פִירוֹת. אִם הַגָּבֵר יוֹדֵעַ 'מָה רָאוּי לַעֲשׂוֹת' הָאִשָּׁה יוֹדַעַת 'אִיךָ לַעֲשׂוֹת'. יֵשׁ לָהּ בִּינָה יִתִּירָה שִׂוּדַעַת לְהַפּוֹךְ אֶת הַרַעֲיוֹן הַמוֹפְשֵׁט לְחַיִּים מוֹרְכָבִים וְתוֹסְסִים, אֶת ה'אִיִּדִיָּא' הָאוֹרִירִית לְדַקּוּיוֹת שֶׁל רְגִישׁוֹת.

הַדְּבָרִים מְקַבְּלִים לְתַהֲלִיךְ הַהוֹלְדָה הַפִּיִּסְיּוֹלוֹגִי. הַגָּבֵר נוֹתֵן אֶת ה"זֶרַע" הָרֵאשׁוֹנִי וְלַמְעַשָּׂה מֵאוֹתוֹ הַרַגַע נֵעֵלֵם מֵהַתְּמוֹנָה. מְרַגַע שֶׁהַזֶּרַע נִקְלַט בְּגוֹפָה שֶׁל הָאִשָּׁה מֵתַחִיל תַּהֲלִיךְ הַפִּיתוּחַ. הָאִשָּׁה מְגַדֶּלֶת בְּבִטְנָה - מְזַיְנָה וּמַחִיֶּה - אֶת אוֹתוֹ זֶרַע רֵאשׁוֹנִי וְנוֹתֵנָת לוֹ אֶת הַכּוּחַ לְהַפּוֹךְ וְלִהְיוֹת חַיִּים עֲצֵמָאִים.

כַּאֲשֶׁר הַגְּרַעֲיִנִים הָרוֹחֲנִיִּים שֶׁבְּנֶפֶשׁ הַגָּבֵר יִהְיוּ זְקוּקִים וְכו' - כַּאֲשֶׁר הַגְּרַעֲיִנִים הָרֵאשׁוֹנִיִּים שֶׁל הַמַּחְשָׁבָה וְהַרְצוֹן יִהְיוּ מְזוּקָקִים וְנִקְיִים הַנְּשִׁים תוֹכְלָנָה לְהַפְרִיחַ אֶת קֶרֶקַע הַחַיִּים וְלְהוֹבִיל אֶת הָאֲנוּשׁוֹת לְגֵאוֹלְתָהּ.

הכישרון הגברי והנשי

נפש האשה עשויה היא לקבל רשמים מבחוץ ולפתחם בקרבה - הכישרון הנשי הוא לקחת תוכן גולמי-ראשוני שמגיע מבחוץ, להפנים אותו, לפתח אותו, ולהוציא ממנו חיים מלאים ועשירים.

והרשמים שהיא מפתחת בתוכה מוכרחים הם, על ידי ההשפעה החיה של נפש הגבר, כבר להיות מוכנים לאותו הפיתוח העתידי לבא על ידה - תפקיד הגבר הוא להביא אל האישה את המחשבות והשאיפות המכוונות הקולעות אל האמת והטוב. ברגע שאותו 'חומר גלם' חיובי יגיע אל האישה היא כבר תדע איך לעשות ממנו עתיד טוב יותר.

על ידי הגרעינים שכבר החל בהם כוח החיים, הבאים אל תוכה מתוך הסביבה של הגברים, מצליחה היא בבניה יתירה יותר מן האיש - כוחה של האישה אינו בהברקה הראשונית אלא בנטילת הגרעין הראשוני של רעיון (כגון: תוכן מוסרי מסוים, חידוש פסיכולוגי או סוציולוגי, אמירה תרבותית) והצמחת אותו גרעין לכדי עץ חיים נושא פירות. אם הגבר יודע 'מה ראוי לעשות' האישה יודעת 'איך לעשות'. יש לה בינה יתירה שיודעת להפוך את הרעיון המופשט לחיים מורכבים ותוססים, את ה'אידיאה' האוורירית לדקויות של רגישות.

הדברים מקבילים לתהליך ההולדה הפיסיולוגי. הגבר נותן את ה"זרע" הראשוני ולמעשה מאותו הרגע נעלם מהתמונה. מרגע שהזרע נקלט בגופה של האישה מתחיל תהליך הפיתוח. האישה מגדלת בבטנה - מזינה ומחייה - את אותו זרע ראשוני ונותנת לו את הכוח להפוך ולהיות חיים עצמאיים.

כאשר הגרעינים הרוחניים שבנפש הגבר יהיו זקוקים וכו' - כאשר הגרעינים הראשוניים של המחשבה והרצון יהיו מזוקקים ונקיים הנשים תוכלנה להפריח את קרקע החיים ולהוביל את האנושות לגאולתה.

העולם מחזר אחרי חכמות

הבנות וידיעות מחודדות, וסוף כל סוף עקר נקדת החיים סובבת על העתיד, על החנוך של הדור, והחנוך הוא הטפול בילדים, בקטנים, ואפק שכלם הלא הוא כל כך כהה, עד שכל המון הרחבות של המדעים ושל ההתעמקות שלנו אליהם לא יגש. אולי צריכים אנו לדעת מזה, שבאמת לא חכמה וידיעה רבה היא המאשרת אותנו, אלא התם של הילדות. וזהו אשרנו, שאנו מקשרים אל החנוך הילדותי בצורת תרבותנו. הקשר הזה לבדו הוא כבר עושה בנו הרשם של התקשרות עם הילדות, עם תמימותה, ואיזה זרם של תמימות עובר גם כן עלינו ומזדלף בקרבנו, להפיג על ידו את זהמת הערמימות שנסמכה בנו מבגרותנו. אשרי מי שיונק מלשד הילדות גם בהיותו איש, גם בזקנותו. אשרי מי שנעשה כבן שנה בלא חטא, בהיותו כבר עמוס במשא של שנים רבות מימי חיי הבלו.

הידיעה הבוגרת והתמימות הילדותית

העולם מחזר אחרי חכמות, הבנות וידיעות מחודדות, וסוף כל סוף עיקר נקודת החיים סובבת על העתיד, על החינוך של הדור וכו' - הרב קוק מצביע על שתי תנועות שקיימות בעולם ומסיק מהן מסקנה מקורית לגבי ערך הילדות. מצד אחד, מה שמעניין את האנושות אלו חוכמות מבריקות ופיתוח מודעות עמוקה. הגדרות מחודדות והבנה מורכבת. ומצד שני, ברור לכל, שהילדים הם העיקר ושההשקעה צריכה להיות בחינוך בהם. אלו שתי מגמות הפוכות שכן החקירות וההגדרות המסובכות לא נוגעות לילדים. חינוך הילד לא תלוי בתורת הקוואנטים או בהגדרה פסיכולוגית מסובכת. את הילדים מעניין דברים הרבה יותר פשוטים. בתמימותם הם דורשים דברים אחרים כמו חום, שעשוע, משחק ודמיון. אפשר לומר שהסיבה להשקעה בילדים היא בשביל שהם יהיו הדור הבא של המדענים והחוקרים אך הרב קוק לא מבין כך וגם תחושת הלב הפשוטה לא אומרת כך.

אולי צריכים אנו לדעת מזה שבאמת לא חוכמה וידיעה רבה היא המאשרת אותנו אלא התום של הילדות - ההשקעה בילדים והמשיכה לכיוון עולמם הפשוט והתמים היא מכיוון שזהו יסוד האושר האנושי. האושר לא מגיע ממאגרי ידע מתוחכם, האושר מגיע מן השמחה המתפרצת והדמיון היצירתי, מהאהבה התמימה והחיוניות הרגשית.

וזהו אושרנו שאנו מקושרים אל החינוך הילדותי בצורת תרבותנו - הנטייה של המבוגרים כלפי הילדים היא לא מעמסה או הכשרה כדי להכניס לבגרות. החיבור הזה אל עולם הילדים הוא חוליית הקישור אל האושר. הוא ההליכה שלנו - המבוגרים הציניים והמפוכחים - לעבר עולמות התמימות והפשטות ששכחנו ושכל-כך חסרים לנו.

ואיזה זרם של תמימות עובר גם כן עלינו ומזדלף בקרבנו, להפיג על ידו את זהמת הערמוניות שנמסכה בנו מבגרותנו - המגע עם הילדים מעורר בנו את הילדותיות שבנו. הדו-שיח עמוס מסיר את הזוהמה של היאוש והערמוניות שנדבקה בנו דרך כל החשבונות הבוגרים ומחזיר אותנו אל הזרם הישר והתם של החיים. אפשר לומר שהילדים מחנכים אותנו לא פחות מאשר אנחנו מחנכים אותם.

החושנים

מתפתחים בילד לפני ההבנה, כדי שייכנס יסוד העולם בתוכיותו בלא זיוף של צללים שקוצר דעת האדם מחשיכו - הרב קוק מסביר מדוע אצל הילד החושנים מתפתחים לפני ההבנה. הבנת האדם היא מוגבלת ולכן היא מצמצמת את ההתפעלות מהמימדים האמיתיים של המציאות. דווקא היחס הפשוט והישיר נותן את האפשרות להתפעל ולהתפלא באמת.

רק את העולם האורגינילי מוכרח הוא לקבל במקורו, בלא ביאורים.. ואז יש לו יסוד נקי על מה לבסס את ההבנה וכו' - חשוב שקודם כל הילד ייפגש עם המקור ללא דעות קדומות. כך נבנית תמונת העולם הראשונית כשהיא פתוחה ורחבה. על גבי הבסיס הכללי הזה אפשר לבנות את הידיעות הפרטיות מבלי שהם ייחנקו את הרעננות וההתרשמות הראשונית.

ליגמר והדר ליסבר - ביטוי שלקוח מעולם לימוד התורה - "גורסים" ואחר-כך "סוברים". כלומר, קודם מכירים בידיעה בסיסית את התורה כולה ורק אחר כך מנסים להבין אותה. הסיבה לכך היא מכיוון שההתרשמות הראשונית תקבע את יכולת ההבנה המאוחרת. עמדות היסוד והגישה הבסיסית נוצרות כתוצאה מאותה התרשמות. הרב קוק מסביר שכמו שהדברים נכונים לגבי לימוד תורה הם נכונים לגבי כל לימוד.

העולם כמו שהוא, מעשי ידי יוצר כביר כוח אשר לתבונתו אין מספר.. הוא בלבו של אדם מראשית יציאתו לראות באור החיים, ורק על ידי הגרעין הבריאה הזו ימצא אחר כך כל זרע החיים הרוחניים אשר לאדם - המפגש של הילד עם עולם אדיר ופלאי מחדד את תכונת האמונה. באופן טבעי הילד מזהה יצירה קסומה ויוצר שמסתתר מאחוריה. כאשר הנטייה הזאת מתפתחת באופן חופשי היא הבסיס האיתן לכך שלילד הזה יהיו חיים רוחניים. הוא יהיה רגיל לפנות אל הפנים - אל המימד הנסתר והאלוהי.

כל התמכרות טבעית לאיזה אידיאל מרומם הרי היא חזרה אל הילדות. יש כאן תפישת מושג מבלי הכרה רק מפני דחיפה פנימית - בכל פעם שהאדם נמשך אחרי תוכן מוסרי/תרבותי/רוחני באופן טוטאלי זו בעצם חזרה לחווית הילדות. הילד שבו מתעורר. שוב הוא פונה אל המציאות לא מתוך הניתוח ההכרתי אלא מתוך דחף פנימי ראשוני - מתוך התרשמות חזקה מהדבר עצמו מבלי לנסות לתת לו הסברים הגיוניים מצומצמים.

דחיפה פנימית הבאה ממקורות שאין יד האדם משיגה אותם בהכרה - הרצון שמתעורר בעת ה"חזרה אל הילדות" הוא רצון כל-כך עמוק עד שכלי ההכרה אינם מסוגלים לזהות אותו ולתת לו מילים. הוא מתפרץ מבפנים

החזרה אל הילדות

החושנים מתפתחים בילד לפני ההבנה כדי שייכנס יסוד העולם בתוכיותו בלא זיוף של צללים שקוצר דעת האדם מחשיכו - הרב קוק מסביר מדוע אצל הילד החושנים מתפתחים לפני ההבנה. הבנת האדם היא מוגבלת ולכן היא מצמצמת את ההתפעלות מהמימדים האמיתיים של המציאות. דווקא היחס הפשוט והישיר נותן את האפשרות להתפעל ולהתפלא באמת.

רק את העולם האורגינילי מוכרח הוא לקבל במקורו, בלא ביאורים.. ואז יש לו יסוד נקי על מה לבסס את ההבנה וכו' - חשוב שקודם כל הילד ייפגש עם המקור ללא דעות קדומות. כך נבנית תמונת העולם הראשונית כשהיא פתוחה ורחבה. על גבי הבסיס הכללי הזה אפשר לבנות את הידיעות הפרטיות מבלי שהם ייחנקו את הרעננות וההתרשמות הראשונית.

ליגמר והדר ליסבר - ביטוי שלקוח מעולם לימוד התורה - "גורסים" ואחר-כך "סוברים". כלומר, קודם מכירים בידיעה בסיסית את התורה כולה ורק אחר כך מנסים להבין אותה. הסיבה לכך היא מכיוון שההתרשמות הראשונית תקבע את יכולת ההבנה המאוחרת. עמדות היסוד והגישה הבסיסית נוצרות כתוצאה מאותה התרשמות. הרב קוק מסביר שכמו שהדברים נכונים לגבי לימוד תורה הם נכונים לגבי כל לימוד.

העולם כמו שהוא, מעשי ידי יוצר כביר כוח אשר לתבונתו אין מספר.. הוא בלבו של אדם מראשית יציאתו לראות באור החיים, ורק על ידי הגרעין הבריאה הזו ימצא אחר כך כל זרע החיים הרוחניים אשר לאדם - המפגש של הילד עם עולם אדיר ופלאי מחדד את תכונת האמונה. באופן טבעי הילד מזהה יצירה קסומה ויוצר שמסתתר מאחוריה. כאשר הנטייה הזאת מתפתחת באופן חופשי היא הבסיס האיתן לכך שלילד הזה יהיו חיים רוחניים. הוא יהיה רגיל לפנות אל הפנים - אל המימד הנסתר והאלוהי.

כל התמכרות טבעית לאיזה אידיאל מרומם הרי היא חזרה אל הילדות. יש כאן תפישת מושג מבלי הכרה רק מפני דחיפה פנימית - בכל פעם שהאדם נמשך אחרי תוכן מוסרי/תרבותי/רוחני באופן טוטאלי זו בעצם חזרה לחווית הילדות. הילד שבו מתעורר. שוב הוא פונה אל המציאות לא מתוך הניתוח ההכרתי אלא מתוך דחף פנימי ראשוני - מתוך התרשמות חזקה מהדבר עצמו מבלי לנסות לתת לו הסברים הגיוניים מצומצמים.

דחיפה פנימית הבאה ממקורות שאין יד האדם משיגה אותם בהכרה - הרצון שמתעורר בעת ה"חזרה אל הילדות" הוא רצון כל-כך עמוק עד שכלי ההכרה אינם מסוגלים לזהות אותו ולתת לו מילים. הוא מתפרץ מבפנים

עצמיות

ההבנה הראשונית של העולם הרוחני היא שהוא לא קיים "אי שם בחוץ" - שהאדם צריך להעמיק ללא הרף בתוכו ולמצוא שם את הכול. הרבה מן הטעויות, החטאים והתסכולים שלנו נובעים בגלל חוסר המוכנות שלנו להישאר מרוכזים בעצמנו - לא בצורה קטנונית ואגואיסטית - אלא בתביעה מתמדת של היכרות עם הצדדים הנעלים שבנו. בהקשבה דרוכה לקולות הבאים מן הנשמה. בציפייה לקראת פתיחת הסכרים וזרימת המעיין הנובע של הלב.

זהו לא חיפוש אחר השראה שמיימית חיצונית או חוויה מיסטית עמומה. זו עבודה הדורשת יזע ועמל. קשה מאד לדובב את הנשמה. היא נמצאת אי שם בערפל הלא-נודע. ברוב הזמן אנחנו עסוקים בחיים החיצוניים ששואבים אותנו אליהם. נמשכים עם כוחות הכבידה אל ההישרדות והצרכים. על מנת להגיע אליה נדרשת תשומת לב גבוהה, כתיבה ותיעוד של תחושות ותנועות פנימיות. צריך ממש לעוט על השניות הנקיות בהן הנפש נפתחת כעל מוצא שלל רב. במקביל צריך לעורר את הנשמה על ידי לימוד תורה ועשייה חיובית ולמנוע רעשי רקע, בדמות מידות רעות, שלא מאפשרים לשמוע את הנשמה.

כשהאדם מתכחש ומתעקש שלא לעבד את אדמת נפשו הוא מאבד כיוון ומסגל לעצמו "עיניים זרות" שמנחות אותו. חיצים חיצוניים שמכוונים אותו באופן מנותק מייעודו. התוצאה ההרסנית כפולה: הוא גם נכנס למקומות ומלחמות שלא שייכים אליו וממילא מועד ונכשל, וגם מפתח בקרבו כעס עצמי וכעס על העולם שהוא חי בו. כעס על תחושת חוסר המיצוי של החיים. הכעס הזה הוא השורש של הרבה מביטויי התוקפנות בחיינו. אותה אילמות אישיותית מתורגמת למעשה כאלימות.

על כן, הדרישה הראשונית היא התייחסות כבדת ראש לעצמנו. יש בתוך כל אחד מאתנו נשמה. אוצר שלם של אמת וטוב, של יצירה וחוכמה. צריך להתגבר על הציניות והכבדות ולחפש את טביעות אצבעותיה - בהרהורים הטופים, בתחושות עדינות, בשאיפות מתפרצות, בכל טיפת מידע שיכולה להיות פליטת פה של הנשמה.

ועוקף את תחנת ההיגיון.

התעוררות נפשית נקייה, בעצם הטבע הטהור של הנפש, צריכה להיות נערצת, אבל ביאורים פסולים מהבלי גויים שמתחברים עמה, צריכים להיפסל - צריכים להבדיל היטב בין התעוררות פנימית שמעלה רצונות טהורים ממקומות נסתרים בנפש לבין זרימה עם כל מה שעולה באופן טבעי כולל יצרים גסים ונטיות פרימיטיביות. הדגש הוא על ציפייה להתעוררות נפשית נקייה - להצליח להוציא דברים מהמקום היותר תמים וטהור של הנפש. במקביל צריך להיזהר שלהערכה כלפי ה'ילדות' לא תתלווה הלגיטימציה לכל תחושה שעולה בלב. הרצון לחזור לילדות אינו בא להחזיר את האדם למצב פרימיטיבי יותר אלא "לנגוע" במעמקי החיים, בתנועות החיים שנולדות הרבה לפני התכנון וההיגיון.

כשמתייחסים אל העצמיות עולה מיד השאלה: מה הוא ה'עצמי'? האם הטבעיות הפשוטה והזורמת, התכונות בתמימותן וראשוניותן? או שמא דווקא היצירה והשינוי, הבחירה והפיתוח, המאבק עם הטבע? שתי התשובות נכונות, ובכל זאת, כדאי לשים לב לתרכובת של שני היסודות הללו בנפש.

התכונה הטבעית היא למעשה התכונה הילדותית. בעת הילדות אנו צריכים לזרום עם התכונות באופן ספונטאני ומשוחזר. להתרגש ללא ביקורת, לחוות ללא מגבלות, לרוץ בשדות, לתת לגרעין לצמוח באופן הכי מוגן וטבעי. תקופת הילדות היא קריטית. היא המקור לאמונה והשמחה, לאהבה והיצירתיות, לכל הכוחות המשמעותיים של הנפש שזקוקים למרחב, ולתנועה שאינה נעצרת בגלל החשבונות השכליים. ההתבגרות מביאה עמה משהו אחר. היא מחברת בין הנפש המתפרצת לבין העולם - חוקיו ומגבלותיו. הבגרות בונה את החשיבה השכלית, את האחריות והיכולות המעשיות. היא פותחת את הנפש אל הזולת והחברה. אל המפגש עם חיים אחרים והדיאלוג עמם.

שתי התכונות, ה"טבעית" וה"מלאכותית" (מלשון 'מלאכה'), זקוקות אחת לשנייה. ללא הילד המבוגר נותר מפוכח וכבוי וללא המבוגר הילד מוצף בדמיונות ונאבד בתוך סערות הנפש. לכן החיבור בפועל בין ילדים למבוגרים גורם להזנה הדדית: המבוגר מגן ומכוון את הילד והילד מחייה ומרענן את המבוגר.

אותן שתי תכונות אינן רק על ציר הזמן. הן קיימות, באופן עדין ודק יותר, בשוני בין המינים. הגבר נוטה יותר לכיוון ה'מלאכה'. כוחו בגבורתו. ביכולת היצירה על גבי הקיים, בניסיון המתמיד לשנות ולשלוט. במאבק עם הטבע. בצורך בהתחככות עם אנשים אחרים ודעות אחרות. החוכמה שלו נולדת כתוצאה מעימות עם החוץ והוא מצטיין בתכונות ה'מעצבות' - תעוזה ואומץ, רצון ועוצמה, קור רוח וחשיבה ביקורתית. ואילו אצל האישה התכונה הטבעית דומיננטית יותר. היא זורמת עם החיים, חשה את הניואנסים הדקים של מה שקיים. דולה מעצמה את האמת, באינטואיציה בריאה. מצטיינת בתכונות ה'ראשוניות' של רגישות, הכלה, עדינות ואהבה. כמוכן שאלו רק קווי יסוד גסים וכוללניים מאד ושכפועל המציאות היא מורכבת לאין ערוך, ובכל זאת, באופן יחסי הקווים הללו עדיין קיימים בגלוי ובסמוי. יתירה מכך, הרב קוק טוען שכל עוד האנושות לא תהיה מוכנה לקבל את החלוקה הזאת היא תישאר קירחת מכאן ומכאן. ללא התמימות והאותנטיות הנשית וללא התעוזה והיצירה הגברית.